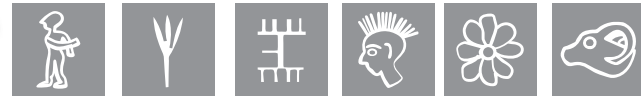

πολιτισμός

Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (189)

Ένα πρωτότυπο και αξιόλογο βιβλίο του Σταμάτη Αποστολάκη για το 1821

Συνέδριο για την συμβολή του Τύπου στην Επανάσταση του 1821

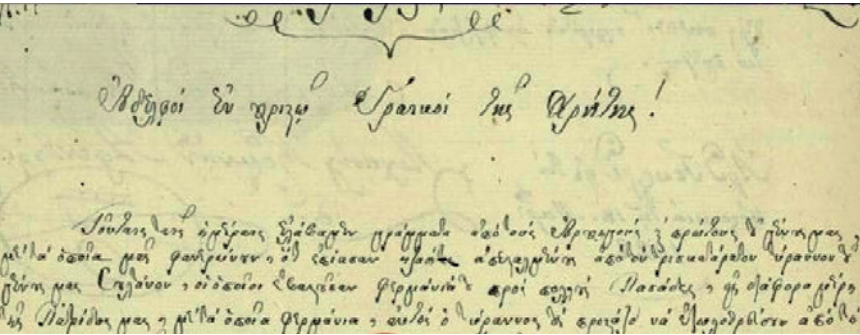
Ζητείται στο βιοτεχνικό πάρκο της Σούδας, το οποίο αξίζει να επισκεφθούν όλοι οι άνθρωποι του πνεύματος και όχι μόνο. Περιλάμβανε εισηγήσεις από την βιβλιογράφο **Λεωνόρα Ναβάρη**, την βιβλιοθηκάρια **Ειρήνη Σολομωνίδη**, τον πανεπιστημιακό καθηγητή **Αντώνη Σκαμνάκη** και τον επίσης πανεπιστημιακό **Μιχάλη Μειμάρη**, ενώ ο υπογραφόμενος και ο Διευθυντής των Χανιώτικων Νέων **Παρασκευάς Περάκης** παρουσιάσαμε δύο βιβλία που εξέδωσε πρόσφατα το Μουσείο, σε συνεργασία με τα «Χανιώτικα Νέα». Συντονιστής κατά τη δεύτερη μέρα που τα παρουσιάσαμε ήταν ο φίλος δάσκαλος, δημοσιογράφος και ποιητής **Βαγγέλης Κακατσάκης**.

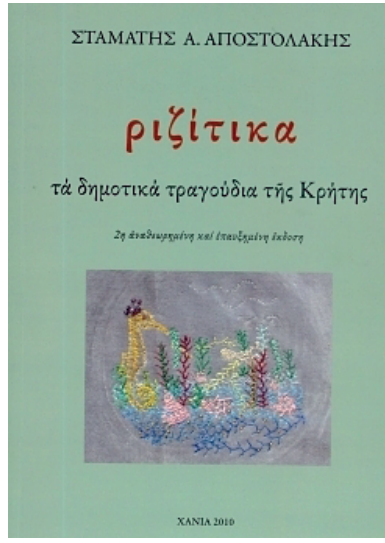
«Από τη θέση αυτή θέλω εκ προοιμίου να ευχαριστήσω τον εκδότη των Χανιώτικων Νέων και ιδρυτή του Μουσείου Τυπογραφίας **Γιάννη Γαρεδάκη**, για την τιμή που μου έκανε να μου προτείνει την παρουσίαση του βιβλίου του φίλου **Σταμάτη Αποστολάκη**, που κυκλοφόρησε πολύ πρόσφατα. Θα προσπαθήσω να σας δώσω μια εικόνα του, χωρίς να σας κουράσω. Ο τίτλος του βιβλίου είναι **Το Ιστορικό Δημοτικό Τραγούδι της Κρήτης, για το 1821. Ιστορική ρίμα-ριζίτικο τραγούδι** και εκδόθηκε τόσο πρόσφατα, που ελικρινά δεν μπορώ να σας δώσω πολλά βιβλιολογικά στοιχεία γι' αυτό. Στην πραγματικότητα το είχα μέχρι χτες, όχι στα χέρια μου αλλά κατά κυριολεξία στα μάτια μου, σε ηλεκτρονική δηλαδή μορφή. Οπωσδήποτε διαθέτει 127 πυκνογραμμένες σελίδες και είναι έκδοση του Μουσείου Τυπογραφίας, με την υποστήριξη των «Χανιώτικων Νέων». Το εξώφυλλο έχει σχεδιάσει η Δέσποινα Πάλλα, την σελοδοποίησή του έχει κάνει η Νίκη Ξυφαντάρακη και το προλογίζει σύντομα ο Γιάννης Γαρεδάκης.

Για τον συγγραφέα του, τον πολύ γνωστό δάσκαλο και λαογράφο, όπως συνήθιζε να υπογράφει, Σταμάτη Αποστολάκη, ισχύει οπωσδήποτε το λαϊκό απόφθεγμα «τα λίγα λόγια ζάχαρη και τα καθόλου μέλι». Τι να πρωτοπεί κανείς γι' αυτόν; Αρκούμαι λοιπόν στην παράθεση των ιδιοτήτων εκείνων που του επέτρεψαν να έχει ένα τόσο πλούσιο έργο, γιγαντιαίο για έναν άνθρωπο, θα έλεγα, χωρίς να αρέσκει σε μεγάλες εκφράσεις. Ιδιότητες, όπως τις παρέθεσα στον τιμητικό τόμο «Μα σα μυρίζεις ο φρόνιμος, βαρσάμια δε μυρίζουν». Εγκώμιον Σταμάτη Αποστολάκη», που είχα την τιμή να επιμεληθώ: «έρωτας για το βιβλίο και τις επιστήμες, μεθοδικότητα, εργατικότητα, έρευνα για μάθηση, θητεία κοντά σε σπουδαίους ανθρώπους του πνεύματος, σεμνότητα, υπερβάλλουσα αίσθηση του καθήκοντος και της αξιοπρέπειας, πρωτοτυπία, ήθος, ανιδιοτέλεια».

Προκύπτει το ερώτημα: γιατί μια ακόμα έκδοση για το ριζίτικο τραγούδι και την κρητική ιστορική ρίμα; Ποια νέα γνώση μπορεί να προσθέσει; Αλλά, πριν κι απ' αυτό: υπάρχει ικανό υλικό της κρητικής δημοτικής ποίησης για το 1821; Η ιδιαίτερη σημασία της επανάστασης στην Κρήτη, με το μεγάλο μεσοδιάστημα καταστολής και τον σύνθετο χαρακτήρα που είχε -απελευθερωτικό και ταυτοχρόνως εμφύλιου πολέμου, απέναντι στο ίδιο αριθμητικά μουσουλμανικό στοιχείο- επέτρεψαν τη δημιουργία ιστορικών τραγουδιών; Θα προσπαθήσω να απαντήσω στα ερωτήματα αυτά, ξεφυλλίζοντας το πρόσφατο απόκτημα.

Οπωσδήποτε τα ριζίτικα τραγούδια που παρατίθενται είναι συγκριτικά λίγα, 33, κι αποσπασματικά και καταλαμβάνουν μόλις έντεκα σελίδες του βιβλίου, δηλαδή το 1/10 ακριβώς του κυρίως θέματός του. Αν αναλογιστούμε ότι τα μέχρι σήμερα αποδελτιωμένα και σχολιασμένα ριζίτικα γενικών τραγουδιών, από τον ίδιο τον Σταμάτη Αποστολάκη στο μνημειώδες έργο του «Ριζίτικα, τα δημοτικά τραγούδια της Κρήτης» των 572 σελίδων, είναι περισσότερα από χίλια, διαπιστώνουμε ότι στην περίπτωση της μεγάλης ελληνικής επανάστασης -αλλά άτυχης για την Κρήτη- η παραγωγή ήταν πολύ μικρή. Να σημειώσουμε ότι δεν αναφέρονται όλα στη συγκεκριμένη επανάσταση αλλά στην περίοδο κυρίως από τα τέλη του 18ου αιώνα μέχρι τα τέλη του 19ου.

Αναφέρω εδώ ονομαστικά: Πότες θα κάνει ξεστεριά, Σε ψηλό βουνό, Όποιος στο Νάδη κατεβεί, Ο Διγενής, Παιδιά, μήμπας τον είδετε τση Πόλης το δεσπότη, Τον αντρωμένο μην τον κλαϊς, Των αντρωμένων τ' άρματα, Παιδιά, κι είναι τ' οι μπαλοτές, Πολλοί αντρωμένοι πίσανε, Στου Ψηλορείτη την κορφή, Άχι, βουίζει η Μεσαρά και τα χωριά κι η χώρα κι άλλα. Οι τελευταίοι τίτλοι δείχνουν την αντιπροσωπευτικότητα της εργασίας του Σταμάτη Αποστολάκη ως προς την Κρήτη, ο οποίος εράνισε γι' αυτήν εννέα αρχαία και εκδόσεις: Παύλου Βλαστού (εικόνα), Αντωνίου Πανναράκη, Παύλου Φαφουτάκη, Αριστείδη Κιρίαρη, Ιδομενέα Παπαγρηγοράκη, Ακαδημίας Αθηνών, Παντελή Μαρκατάκη, Πάρι Κελαϊδή και Θεοχάρη Δετοράκη.

Εκείνες που καταλαμβάνουν το κυρίως σώμα του βιβλίου είναι οι ιστορικές ρίμες. Να υπενθυμίσω εδώ μερικά στοιχεία τους: εκτεταμένα ιστορικά αφηγηματικά τραγούδια με μοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους -συνήθως- στίχους. Τα μειονεκτήματά τους είναι πολλά, όπως τα έχουν εντοπίσει σημαντικοί ερευνητές τους κι όπως τα παραθέτει εκ προοιμίου ο συγγραφέας: σχολαστικότητα, πλατυσμός, κενολογία, τάση προς τη λεπτομέρεια. Πολύ λίγα τμήματά τους μπορούν να καταξιωθούν ποιητικά και μετρικά. Όμως η αξία τους από γλωσσική και κυρίως από ιστορική άποψη είναι μεγάλη, αποτελώντας ζωντανές μαρτυρίες των γεγονότων και συμπληρώνοντας μερικές φορές τα ιστορικά τεκμήρια. Όπως είχε τοποθετήσει το θέμα ο Νικόλαος Σταυρινίδης (εικόνα), οι ιστορικές ρίμες ήταν οι εφημερίδες της εποχής τους. Όπως λοιπόν συμβαίνει και σήμερα, μερικές από τις ρίμες αυτές αντιστοιχούσαν σε απλές φυλλάδες και άλλες σε έγκυρο τύπο.

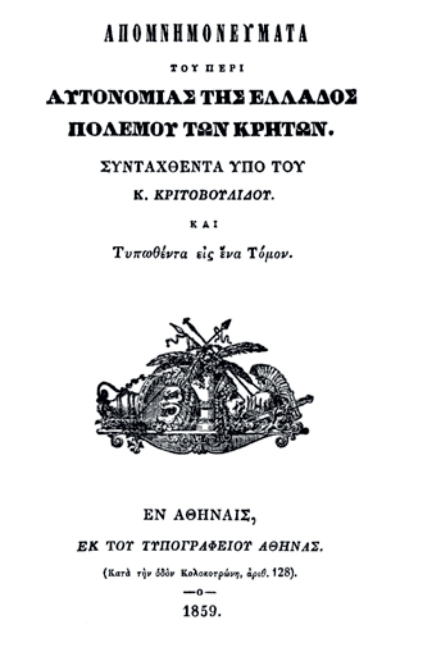

Μάχη των Λειβαδιών, στο τραγούδι του Γλυμιάδ' Αλή (επίσης 1821). Κι ακόμα περιλαμβάνονται Ο σηκωμός τση Κρήτης (1821), ο Νικόλας Ζερβός, Τσελεπής (1822), Η δολοφονία του Αντώνη Μελιδόνη (1822), Ο θάνατος του Αντ. Μελιδόνη, ο Χατζή Μιχάλης (1822), ο Μιχάλης Βλάχος (1822), Του Μπουζομάρκου (το επόμενο έτος), Του γενναίου Τσιωλή, Του Ήρωα Διάκου, Του Θεόδωρου Χούρδου, Τση Κίασμος (επίσης 1823), Του Σήφακα (1823), ο Σήφακας (1823), Της αποτυχημένης εφόδου στη Γραμβούσα (1823), ο Εμμανουήλ Μπαλμέτης, Του Ξεπατέρα (1828), Το Ιστορικό Δημοτικό Τραγούδι της Κρήτης για το 1821, Του Νικόλα Μαλικούτη, Η μάχη στο Φόδελε, του Σταυρούλη Νιώτη, ο Χατζή Μιχάλης Νταλιάνης (1828), Ο καταδικασμός τση Κρήτης (1828), Ο Πίπος (1829), Ο Μόσκοβης (1828-29), ο Μιχάλης Κόρακας (εικόνα) και ο Κωνσταντίνος Κιρίαρης.

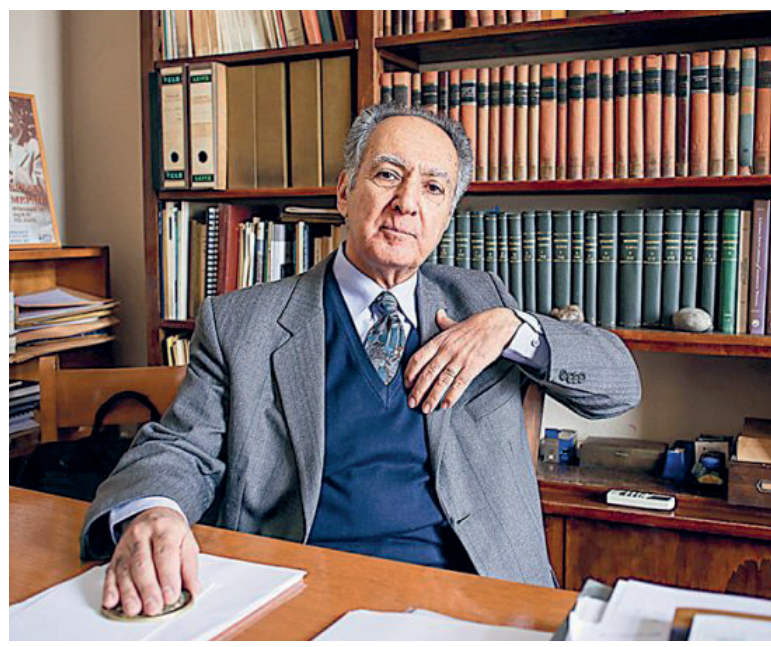
Οι ιστορικές ρίμες που δημοσιεύει ο συγγραφέας στο νέο του βιβλίο ανήκουν στις κατηγορίες των ηρωικών και των ιστορικών. Σ' αυτές εντάσσονται αφηγηματικά τραγούδια, που ως θέματά τους έχουν κατορθώματα ιστορικών προσώπων, μάχες, πολιορκίες, αλώσεις και καταστροφές οικισμών και οχυρών κι άλλα ιστορικά συμβάντα. Πιο αναλυτικά αναφέρονται: Στον Θεοδορωμανώλη (γεγονότα του έτους 1818), στον Αντώνη Γιώργιακα, στη Σφαγή (μεγάλο αρπεντέ) στο Μεγάλο Κάστρο, στη Μάχη του Θερσίσου, Στ' αναλύματα του 1821, στο Τραγούδι των Λειβαδιών (1821), στη Μάχη των Λειβαδιών (1821). Κι ακόμα περιλαμβάνονται Ο σηκωμός τση Κρήτης (1821), ο Νικόλας Ζερβός, Τσελεπής (1822), Η δολοφονία του Αντώνη Μελιδόνη (1822), Ο θάνατος του Αντ. Μελιδόνη, ο Χατζή Μιχάλης (1822), ο Μιχάλης Βλάχος (1822), Του Μπουζομάρκου (το επόμενο έτος), Του γενναίου Τσιωλή, Του Ήρωα Διάκου, Του Θεόδωρου Χούρδου, Τση Κίασμος (επίσης 1823), Του Σήφακα (1823), ο Σήφακας (1823), Της αποτυχημένης εφόδου στη Γραμβούσα (1823), ο Εμμανουήλ Μπαλμέτης, Του Ξεπατέρα (1828), Το Ιστορικό Δημοτικό Τραγούδι της Κρήτης για το 1821, Του Νικόλα Μαλικούτη, Η μάχη στο Φόδελε, του Σταυρούλη Νιώτη, ο Χατζή Μιχάλης Νταλιάνης (1828), Ο καταδικασμός τση Κρήτης (1828), Ο Πίπος (1829), Ο Μόσκοβης (1828-29), ο Μιχάλης Κόρακας (εικόνα) και ο Κωνσταντίνος Κιρίαρης.

Ός προς τον τρόπο που ο συγγραφέας δημοσιεύει τις ρίμες και τα ριζίτικα, αυτός είναι ο επιστημονικός, που ακολουθεί άλλωστε σ' όλα τα σχετικά βιβλία του. Παραθέτει δηλαδή ιστορικά σημειώματα, με όλες τις πληροφορίες που κατόρθωσε να συγκεντρώσει για τα πρόσωπα και τα γεγονότα που αναφέρονται σ' αυτά. Παραθέτει επίσης εκτεταμένα λεξιλόγια, αφού οι άγνωστες στους περισσότερους σήμερα λέξεις είναι πραγματικά πολλές. Σας δίνω ένα μικρό παράδειγμα, για ν' αντιληφθούμε το μέγεθος του προβλήματος που επιλύουν τα λεξιλόγια: *Πάσα ταχύ με τη δροσιά π' ανοίγει το ζιμπούλι αφρονηκασήτε να σας πω τσ' αρμάδας το τραγούδι. Ινάν ευτή γι' ανταραχή κ' η καταχνιά η μεγάλη; Δεν είναι τούτ' από βροντή μηδ' από κουκουσάλη. Τρεις καλογέροι κάθουσαν και γράφουν αρτζχάλι. Στη Μοσκοβιά το πέμπουνε, μέσα του Γενεράλη. - «Ω, πολυχρονισμένη μου, και πέμπε μας μιντάτι, να πολεμούμε τη Τουρκιά πριχού μάσε ξεβγάλη. Σαφής τζερεμέ δούδομε, τα μούρκια μας πουλιούνε...*

Σε ορισμένες περιπτώσεις ο Σταμάτης Αποστολάκης παραθέτει και ζωγραφικές απεικονίσεις των αναφερόμενων ηρώων. Δεν παραλείπει να καταγράψει αναλυτικά τις πηγές από τις οποίες εράνισε τα τραγούδια, καθώς και τις παραλλαγές τους. Δεν παραλείπει επίσης να κάνει αξιολογικές κρίσεις για τα αναφερόμενα, και για τους στιχοπλόκους, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις επισημαίνει τα ιστορικά στοιχεία που προσθέτουν οι ρίμες αυτές, σε σχέση με τις γνωστές ιστορίες της Κρήτης, ιδιαίτερα του Κρητοβουλιδίου, ελέγχοντας παράλληλα την αξιοπιστία τους. Ενδεικτική για την επιστημονική του βιβλίου είναι η παράθεση των προλεγόμενων των συλλεκτών των τραγουδιών, που σε ορισμένες περιπτώσεις συντελούν στη διασάφηση των περιγραφόμενων ιστορικών γεγονότων. Το βιβλίο τελειώνει με δυο ριζίτικα μεταγγραμμένα με νότες, από τον καθηγητή Μουσικής Μιχάλη Βλαζάκη.

Θα κλείσω μ' ένα απόσπασμα από ομιλία του Πασχάλη Κιτρομηλίδη (εικόνα), σε συνέδριο του περασμένου Μαρτίου, το οποίο ο Σταμάτης Αποστολάκης επέλεξε να παραθέσει στον πρόλογό του, επειδή ασφαλώς τον εκφράζει, αναφορικά με το δέον γενέσθαι σήμερα, με βάση τα διδάγματα του '21: «Ποια είναι, επομένως, η κληρονομιά του 1821 για εμάς στον 21ο αιώνα; Να μάθουμε επιτέλους τι σημαίνει ελευθερία και κράτος δικαίου! Επίσης, να μην εγκαταλείψουμε ποτέ το πνεύμα εκείνης της αφύπνισης, να έχουμε ανάλογη εγρηγόρηση ώστε να συλλάβουμε τα προβλήματα της δικής μας εποχής. Τότε το ζητούμενο ήταν η απελευθέρωση, τώρα είναι η επιβίωση ενός μικρού λαού σε έναν πλανήτη που απειλείται ποικιλοτρόπως από την κλιματική αλλαγή και τις φοβερές ανισότητες - η πανδημία δεν είναι άσχετη με όλα τα αυτά. Τέλος, να θυμόμαστε πάντα, ότι η αξία της ανθρωπιστικής παιδείας είναι πολύτιμη αν θέλουμε να είμαστε υπεύθυνα άτομα και πολίτες μιας δημοκρατικής χώρας, της Ευρώπης των ελευθερών λαών και ολόκληρου του κόσμου».

Λίγο πριν το τέλος του βιβλίου, υπάρχει μια πολύ διακριτική σημείωση του συγγραφέα: «Δυνατότητα παρουσίασης και πλήθους άλλου Ηρώων Αγωνιστών και Πολέμαρχων του Αγώνα του 1821 στην Κρήτη, υπάρχει. Είχαμε όμως περιορισμό λόγω έλλειψης υλικού, και προετοιμάσαμε πλήρες το έργο, σε εύθετο χρόνο». Να είσαι καλά, κύριε Σταμάτη, να ξεπεράσεις νικηφόρα τα προβλήματα της υγείας σου, που τα παλεύεις τόσο χρόνια, ώστε ν' απολαύσουμε όχι μόνο ένα ακόμα μεγαλύτερο βιβλίο αλλά κι άλλα πολλά, που να εμπλουτίσουν ακόμα περισσότερο την ιστορία και τη λαογραφία του τόπου μας».

Και εις άλλα με καλό, Κώστα

Πολλοί μου λένε ότι είμαι παρορμητικός και δεν φείδομαι επαίνων, πριν δω την εξέλιξη και τη συνέχεια κάποιων ανθρώπων. Όμως όσες φορές κι αν επαίνεσαι κάποιους νεοεισερχόμενους στα γράμματα, την εποχή που άλλοι κρατούσαν επιφυλάξεις, δεν το μετανιώσω. Έτσι είχε συμβεί με τον **Δημήτρη Σκαρτσιλάκη** (βλ. προχθεσινό άρθρο του «Τα βλέμματα»), το ίδιο με τον **Χάρη Παπαδάκη** (σιδερένιος να είναι!), το αυτό με τον **Μάνο Γοργοράπη** (ακούρατος να είναι κι αυτός!) και το ίδιο είμαι σίγουρος ότι θα συμβεί με τον **Κώστα Ράλλη**, ο οποίος αναφάνηκε πρόσφατα στα πνευματικά πράγματα του τόπου. Σεφ στο επάγγελμα και χωρίς ειδικές σπουδές, φαίνεται όμως ότι έχει τη στόρα του ερευνητή, χωρίς να φοβάται να χώνεται σε αρχαία και σε δύσκολα κεφάλαια, της περιόδου της όψιμης οθωμανικής κατοχής. Μπαίνει δηλαδή σε κεφάλαια που είναι δύσκολα όχι μόνο ερευνητικά αλλά και ιδεολογικοπολιτικά. Πρόσφατα στο περιοδικό «Turkology» δημοσιεύτηκε η μελέτη του για τον Τεκέ του Χασάν Μπαμπά, που βρισκόταν στη θέση του σημερινού Ορφανοτροφείου. Και εις άλλα με καλό, Κώστα! Κι όλα μαζί σ' ένα τόμο, με τον τίτλο «Ρεθιμνοτουρκικά μελετήματα!»

* Ο Χάρης Στρατιάδης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας strharis@yahoo.gr, 2831055031